

AEMIELUSEME

Filme: <https://vimeo.com/729605633>

Bievnesesæjroe learoevierhtien bijre: <https://www.e-skuvla.no/ya/product/demokrati/>

Mænnan daam teemam tjirrehtamme datne leah

- psykiske healsoen jñh aemieluesemen bijjeli ussjedadteme
- dåaresthfaageles goerkesem almetjehealsoen jñh jieledehaalvemen bijre åådtjeme
- ussjedadteme guktie datne/dijjieh noerh maehtede jñjtsh jieledeem jñh bætijem æjkiem baajnehtidh

- daajroem åådtjeme guktie náake histovrijes prosesh goh koloniseereme, daaroedehteme jñh varke jarkelimmieh seabradahkesne gñengeles gñejh jñh traavmah biejjeh mah maehtieh boelveste boelvese juhtedh
- åådtjeme guktie almetjh identiteetem jñh ektievoetem evtiedieh, jñh guktie mubpiejgujmie laavenjostoeh
- ovmesse perspektijvi bijjeli ussjedadteme mij hijven jielede maahta årrodh, jñh dovne voerkesvoetem histovrijen bijre jñh dahkoemaahtoem evtiedamme gosse jñjtjemdh guarkoeh åvtetje aejkine, daaletje tñjjine jñh båtijen aejkine.
- aktine dejstie goerehtimmielaavenjassine barkeme

Filmen åvtelen:

Digkedh daejtie aalkoegyhtjelaside aktine jeatjah learoehkinie jallh ektesne klaassesne:

1. Maam psykiske healsoen bijre daajrah?
2. Maam aemieluesemen bijre daajrah?
3. Guktie noere almetjh maehtieh jñjtsh jieledem jñh sijjen båtijem aejkien baajnehtidh?
4. Guktie psykiske healsoe lea viedteldihkie aemieluesiemasse?
5. Guktie daaroedehteme maahta psykiske healsoem baajnehtidh?
6. Mij sisvege hijven jieliedisnie?
7. Guktie skuvle maahta viehkine årrodh dahkoemaahtoem vedtedh learohki jñh noeri luvnie?

Filmen mænnan:

Digkedh daejtie ussjedadtemegyhtjelaside aktine jeatjah learoehkinie jallh ektesne klaassesne:

1. Digkedh Anne Silviken jiehtegem *“Ij jijtse jieledem vaeltieh dan åvteste saemie. Gaajhke bijre jarkan jieliedisnie mij baajnehte”* Mah aspekth daestie datne filmesne vööjnih?
2. Tjïelkesth guktie aemielueseme lea seabradahkedåeriesmoere?
3. Mannasinie dan jïjnjh noere ålmah mah jeenjemasth aemieluesieh?
4. Mah tjïelke fåantoeh datne filmesne vööjnih man åvteste saemieh eah veeljh viehkien bijre gihtjedh?
5. Guktie maahta saemieh viehkiehtidh viehkien bijre gihtjedh?
6. Mannasinie vïenhth dan jïjnjh almetjh båatsosne aemieluesieh?
7. Maam ussjedadtemi bijre ussjedh psykiske healsoen bijre mejtie Sara Katrine bæjjese vaalta filmesne?
8. Mah fysiske, psykiske, klijman bijre, ekonomeles jïh politihkeles fåantoeh filmesne neebnesovvin mah maehtieh aajhpehtsvoetem vedtedh?
9. Guktie datne goh meatanlearohke jallh voelpe maahtah viehkiehtidh jis voelpe jallh naakene klaassesne nåake åtna, jallh soptseste satne ussjede aemieluesedh?

Teemah mej bijjeli ussjedatdedh/digkiedidh jñh goerehtæmman/faageartihkelasse:

1. Vuartesjh daejtie baakoetjertide tjoevkesisnie filmeste: *healsole, psykiske healsole, aemielueseme, almetjehealsole, jieledehaalveme.*
2. Skuvle lea sijjie gusnie maanah jñh noerh leah gellie tæjmoeh fierhten biejjien. Skuvle lea vihkele gosse edtja maanaj jñh noeri psykiske healsoem jñh tråjjem eevtjedh jñh vueptiestidh learohkh geerve jieledehalkine, jarkelamme dæmiedimmine jallh aelkije psykiske healsoedæeriesmoerigujmie. Vuartesjh ööhpehtimmieboelhkese *Link – Livsmestring norske klasserom* gusnie soejkesjh ovmessie teemaj bijre almetjehealsolen bijre. Ööhpehtimmiesoejkesje fokusem åtna haalvemeviexsiesvoetese jñh haestemh bæjjese vaalta mej uvte maanah jñh noerh tjåadtjoeh.

Vuartesjh soejkesjem jñh vuarjesjh mejtie dihte sjeahta saemien maanide jñh noeride.

<https://www.linktillivet.no/>

3. Nasjonaale saemien maahtoejarngje tjielten jñh staateles maanavaarjelæmman, fuelhkievaarjelæmman jñh aehpiejarngfaalenasside (daaroen åniedimmie: NASAK) barkeminie kvaliteetem faalenassese nænnoestidh saemien maanide, geerve almetjidie jñh fuelhkide maanavaarjelimmesne, fuelhkievaarjelimmesne jñh aehpiejarngine. NASAK:en ulmie lea hoksedh saemien årrojñh seammavyörtegs faalenassem åadtjoeh.

Vuartesjh Nasjonaale saemien maahtoejarngen nedtesæjrojde

<https://ny.bufdir.no/familie/nasak/> jñh vaestedh gyhtjelasside:

- a) Mij NASAK:en åejvielaavenjasse?
- b) Mij NASAK:en ulmiedæehkie?
- c) Mah reaktah saemien årrojñh byögkeles dienesjinie utnieh?

d) Mah heaptoeh healsoedienesjh maehtieh dååjredh gosse saemien utnijn dåastoeh, vuesiehtimmien gaavhtan skïemtjijh dåastoeh?

4. Voestes soejkesje aemieluesemehöoptemasse Saepmesne lij gaervies 2017. Soejkesjisnie ovmesse strategijh mah jarngesne utnieh saemiej psykiske healsoem bueriedidh jïh aemieluesemem heerredidh. Soejkesjen vâarome lea vitenskapeles daajroe jïh dialogh saemiejgumie mah eadtjohkelaakan aemieluesemehöopteminie Saepmesne barkeminie.

Vuartesjh strategijide:

<https://finnmarkssykehuset.no/nyheter/plan-for-selvmordsforebygging-i-sapmi>

Lea strategijide hammoedamme guktie gåarede dejtie nuhtjedh barkoen sisnjelen mah edtjeh aemieluesemem hööptedh, maam nasjonaalestaath Nöörje, Sveerje jïh Soeme joe darjoeminie gaajhkide sov årroejdie, saht mehtie etnisiteeteste dah leah. Guhte daejstie strategijijste leah vihkele juktie aemieluesemem Saepmesne hööptedh jïh heerredidh? Tjïelkestehtieh dov/dijjen vaestiedassem.

5. **“Jih guktie dellie? Dïhte domtese gosse ij mejtegh vyörtogs domtoe tjïrrehtidh”**

Sara Vuolab Karasjohkeste baalhkam Tabuprisen åadtjoeji Psykiske healsoen raereste 2021. Saemien diktevâarhkoen tjïrr «Gárzi» Vuolab lea goerkesem saamastallije almetjidie vadtme psykiske vaejviej bijre mejtie gaajhkesh maehtieh dååjredh.

Lohkh daam bietskem altese diktevâarhkoeste, jïh digkiedidie teemam psykiske healsoe:

“Im damth leam stieresne jįjtjene kråahpesne. Fluoxetin mannem sagke viesjiehtåbpoe jįh gåaroes dorje. Faamohts jįh gåaroes, lissine sæjloes jįh damtedh ij mejtegh mielem vedtieh. Aaj gosse fahkes leam åeriemisnie. Numhtie lea”

Sitaate lea Sara Vuolaben Instagram-lahtesistie. Mınnh altese Instagram-profijlesne jįh vaestedh daejtie teemide:

- a) Guktie altese Instagramkonto maectieh goerkesem vedtedh aktene ahkedh tjabremisnie psykiske tsagkesigujmie?
- b) Mah ĩebnetsegkieh Sara Vuolab nuhtjeme sov lahtesinie Instagramesne?

6. Statistihke saemiej healsoen bįjre

Ij leah naan systeemen mietie statistihke saemien årroji bijjeli. Statistisk sentralbyrå statistihkem dorje akten geografeles geatskanimmien mietie mij leavloem beaja saemien årromedajvide Saltoduottaren noerhtelisnie, gohtjesovveme STN-dajve:

https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Etnisitet/helse_og_livskvalitet/#heading80566

Lissine lea göökte healsoe- jįh jieledeetsiehkigoerehtimmieh tjirrehtamme saemien jįh nõörjen årojigujmie SAMINOR-goerehtimmien tjırr. Goerehtimmie ij leah representatijve gaajhkide saemien årrojiedie, men lea gaertjiedamme almetjidie mah såemies tjıeltine årroeh Noerhte-Nõörjesne jįh Trööndelagesne.

- a) Vuartesjh statistihkese guktie saemieh jijtsh healsoem varjasjeh. Maam statistihke fãantoen bÿjre jeahta mannasinie saemieh jijtsh healsoem varjasjeh ovrehte seamma njiptjesne goh jeatjah årrojh.
- b) Vuartesjh statistihkese veanhtadamme jieledaalteren bÿjre STN-dajvesne. Guktie lea? Digkedh fãantojde don illedahkese maam datne lohkh/dijjeh daehtie statistihkeste lohkede.

Aemielueseme Arktisesne

Skïereden 10.b. EN *Veartenebiejjiem aemieluesemehööptemasse* mïerhkesje, edtja tjoevkesem bïejedh hööptije barkoe lãhkoem giehpede dejstie mah aemieluesieh. Naan årrojedaehkieh leah læjhkan stuerebe vaahresne mubpijste. Dotkeme vuesehte dej göökte aalkoeåålmegeðeahkiej gaskem, saemieh jÿh inuihth, lij jÿjnje aemielueseme. Men jalhts gellie hedtieh aalkoeåålmege luvnie, dellie aemieluesemestatistihke eevre joekehts.

Goerehth jÿh digkedh fãantoeh goh histovrije jÿh religijovne tjoevkesisnie filmeste maam vöøjnih jÿh nedtesijjeste:

https://uit.no/nyheter/artikkel?p_document_id=533488